

MARKAZIY BANK MONETAR SIYOSATINING INSTRUMENTLARI

Azamqulov Nurbek Ulug'bek o'g'li

*Bank moliya akademiyasi Iqtisodiyotni monetar
tartibga solish yo'nalishi 1-kurs magistranti*

E-mail: azamqulovnurbek@gmail.com

+998994709825

Annotatsiya: Bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiyotni pul-kredit vositalari orqali tartibga solish qonunchilik, ijro etish va nazorat qilish xususiyatidagi tadbirlar tizimidan iborat bo'ladi. Ushbu maqolada ham davlat ustunlaridan biri bo'lgan moliya sohasidagi Markaziy bank monetar siyosati va uning instrumentlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: moliya, bank, pul, Markaziy bank, pul-kredit, siyosat, iqtisodiyot, monetar omillar.

Monetar siyosat davlatning iqtisodiyotni tartibga solish siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Uning ob'ekti bo'lib, pullarga bo'lgan talab va pullar taklifi hisoblanadi.

Bunda iqtisodiyotni pul-kredit vositalari orqali tartibga solishning ob'yektiv imkoniyati iqtisodiy rivojlanish, ishlab chiqarish va kapital to'planishi ma'lum darajaga erishgandagina vujudga keladi. Hozirgi sharoitda iqtisodiyotni pul-kredit vositalari orqali tartibga solish takror ishlab chiqarish jarayoniga tegishli bir qator vazifalarni hal qilishga qaratilgandir. Bular jumlasiga barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash, ish bilan bandlikni tartibga solish, tarmoq va mintaqaviy tuzilmalardagi ijobiy siljishlarni qo'llab-quvvatlash, eksportni rag'batlantirish kabilarni kiritish mumkin.

1994-2001 yillar mobaynida O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki oldida iqtisodiyotda o'sib borayotgan to'lov mablag'lariga bo'lgan ehtiyojni optimal darajada qondirish va ayni paytda inflyatsiyaning monetar omillari ta'sirini cheklash maqsadida pul massasi o'sishi sur'atlarini nazorat qilish masalalari turar edi. Shu bilan bog'liq ravishda bu davrdagi pul-kredit siyosati hukumat va Markaziy bank tomonidan birgalikda qat'iy cheklangan kurs asosida yuritilib, u ham moliyaviy tizimni barqarorlashtirishga, ham respublika iqtisodiyotining ustuvor va kechiktirib bo'lmaydigan ehtiyojlarini qondirishga yo'naltirilgan edi. Pul-kredit vositalari va usullarini isloh qilish taktik va strategik vazifalarni ajratishga asoslanadi. Strategik vazifa shakllangan bozor iqtisodi amal qilayotgan mamlakatlar uchun xos bo'lgan, pul-kredit nazoratining umumiy qabul qilingan vositalaridan foydalana boshlashdir. Ushbu maqsadga erishish uzviy ravishda bir qator bosqichlar orqali amalga oshiriladi. Monetar tartibga solish vositalarini takomillashtirishni bosqichlarga bo'lish o'tish davrining muayyan tarixiy bosqichlarini hisobga olish zarurati bilan belgilanadi

Bank tizimining taraqqiyoti aniq belgilangan maqsad, vazifalar va tamoyillarga asoslanadi. Ushbu maqsad, vazifa va tamoyillar respublika iqtisodiyotini isloh qilish jarayonida umumiy iqtisodiy masalalarni hal etish bilan bog'liqdir. O'zbekiston Respublikasi bank tizimini keng ko'lamli isloh qilish jarayonida muhim institutsional va tuzilmaviy o'zgarishlarga erishildi. Ikki bosqichli bank tizimi ya'ni, Markaziy bank hamda mulkchilikning turli shakllari asosida tijorat banklari tizimi tashkil etildi va rivojlanmoqda. Bundan tashqari banklarimizning yetakchi xorijiy banklar bilan hamkorligi yildan-yilga kengaymoqda. So'nggi yillarda prezidentimiz tomonidan bank tizimiga katta e'tibor qaratilayotganligi, shuningdek, tijorat banklari kapitallashuvini yanada jadallashtirish borasidagi farmonlariga muvofiq qilinayotgan say-harakatlar natijasida korxonalar va tashkilotlar tomonidan investitsiyalarga bo'lgan talabning ma'lum darajada o'sishiga erishildi.

Shuningdek, likvidlik ustidan qat'iy nazorat o'rnatilganligi va bu asosda makroiqtisodiy muhitning yetarli darajada rivojlanayotganligi bank tizimi faoliyatini naqadar to'g'ri yo'lga qo'yilganligidan dalolat beradi. Demak, bank tizimining keyingi taraqqiyoti iqtisodiyotning real tarmog'idagi ijobiy o'zgarishlar, korxonalarining moliyaviy holati hamda makroiqtisodiy muhitning yaxshilanishi bilan bog'liqdir. Bunday ijobiy muhitni bank tizimiga, ayniqsa, Markaziy bank faoliyatiga davlat tashkilotlarining aralashuvini cheklash va ular mustaqilligini ta'minlash orqali vujudga keltirish mumkin. Shu narsa xarakterliki, hozirgacha pul-kredit vositalarining turkumlanishi borasida yagona bir yo'nalish mavjud emas. Lekin, shu bilan birga ko'pchilik iqtisodchi olimlar quyida keltirilgan vositalarni asosiy pul-kredit siyosati instrumentlari sifatida qayd etadilar.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki pul-kredit siyosatini amalga oshirishda quyidagi instrumentlardan foydalanadi:

1. Majburiy zaxiralar siyosati;
2. Hisob stavkalari siyosati;
3. Ochiq bozordagi operatsiyalar siyosati;
4. Valyuta siyosati va shu kabilar.

Mazkur usullar jahon banklari amaliyotida tan olingan asosiy usullar hisoblanib, ularning qo'llanishi har bir davlatda turlicha bo'lishi mumkin. Masalan, AQSh da ko'proq ochiq bozordagi usullar qo'llanilsa, Germaniyada ko'proq majburiy zaxiralar qo'llaniladi. Hozirgi kunda O'zbekiston Markaziy bankining muomaladagi pul massasini tartibga solishda asosan majburiy zaxiralar instrumentidan foydalanilmoqda.

Ma'lumki, pul-kredit siyosatining instrumentlari yordamida pul massasining o'sish sur'atlari tartibga solinadi. Bu esa o'z navbatida, inflyatsiya sur'atlarini muttasil pasaytirish imkonini beradi. O'zbekistonda milliy valyuta kiritilgunga qadar pul-kredit siyosatidagi muammolar. O'zbekiston Respublikasi o'z davlat mustaqilligini e'lon

qilganidan so'ng, mustaqil pul-kredit va fiskal siyosatni yuritish imkoniyatiga ega bo'ldi. O'zbekiston Respublikasi xukumati, Markaziy banki va Moliya vazirligi oddida mamlakatimiz oldida turgan barcha iqtisodiy muammolarni tezda bartaraf etish chorasini ishlab chiqish masalasi ko'ndalang bo'lib turardi. Bu esa. O'z navbatida bir necha muammolarni zudlik bilan echishni taqozo etardi:

- O'z milliy valyutamizni kiritish;
- Mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirishni jadallashtirish;
- O'zbekiston manfaatiga va bozor iqtisodiyoti talablariga mos yangi soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni joriy qilish;
- Yangi banklar tizimini yaratish, ya'ni ikki pog'anali bank tizimini yaratish;
- To'lov balansi va byudjet taqchilligini bartaraf etish, inflyatsiyani jilovlash va uni mumkin qadar pasaytirish;
- Bozor infratuzilmasini yaratish va xorijiy davlatlar bilan aloqalarni o'rnatish;
- Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish;
- Ishlab chiqarishning pasayishini to'xtatish va makroiqtisodiy barqarorlikka erishish va h.k

Ma'lumki, respublikamiz mustaqillikka erishgandan so'ng aynan bozor munosabatlariga mos bank tizimini yaratishga alohida e'tibor qaratildi. Buning uchun respublika xukumati va Markaziy bank tomonidan juda katta ishlar amalga oshirildi hamda etarli darajada huquqiy va iqtisodiy asos yaratildi.

Shuning uchun ham mustaqillikning ilk kunlaridan boshlab iqtisodiy sohada quyidagi maqsadlar belgilab olindi.

- milliy boylikning ko'payishini ta'minlaydigan barqaror, rivojlanib boruvchi iqtisodiyotni barpo etish;
- ijtimoiy jihatdan yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini bosqichma-bosqich shakllantirish;
- mulk egalari xuquqlarining davlat yuli bilan himoya qilinishini ta'minlash va barcha mulk shakllarining huquqiy tengligini qaror toptirish;
- iqtisodiyotni o'ta markazlashtirmasdan korxonalar va tashkilotlarning mustaqilligini kengaytirish, davlatning xo'jalik faoliyatiga bevosita aralashuvidan voz kechish va boshqalar.

Mustaqillik qo'lga kiritilganidan keyin O'zbekiston iqtisodiyotida ham boshqa MDH, davlatlaridagi kabi savdoda erkin narxlarga o'tilishi munosabati bilan savdo va to'lov tizimidagi nomutanosibliklar natijasida makroiqtisodiy nomutanosibliklar vujudga keldi. Chunki, 1991-1994 yillarda MDH va Boltiqbuyi davlatlarida, shu jumladan, O'zbekistonda ham qiyin iqtisodiy va moliyaviy vaziyat vujudga kelgan edi.

Ushbu davrda shiddatli inflyatsiya va ishlab chiqarishning pasayishi davom etar edi. Masalan, 1991-1994 yillarda Boltiqbuyi davlatlarida ishlab chiqarish - Latviyada - 50, Litvada - 40,6 va Estoniyada - 20,7 foizga pasayib ketdi. O'z navbatida, ushbu ko'rsatkich Rossiyada - 47,3, Ukrainada - 51,7, Belorussiyada - 36,6, Turkmanistonda - 34,8, Kozog'istonda -47,4,

Kirgizistonda - 45,3, Moldovada - 58,8 foizga pasaydi. Shuningdek, Gruziyada - 80,4, Armanistonda - 63,8, Azarbayjonda - 47,6 foizga, O'zbekistonda esa ushbu ko'rsatkich 16,1 foizga pasaydi, xolos.

O'zbekistonda ishlab chiqarish pasayishining yuqorida qayd etilgan mamlakatlarga nisbatan sezilarsiz darajada bo'lishi o'ziga xos xususiyatga ega edi. Chunki, O'zbekiston boy tabiiy xom ashyo resurslariga - rangli metallar, gaz, neft va paxta xom ashyosi ega bo'lib, ularning asosiy qismi eksport qilinardi. Mustaqillikning ilk kunlaridan boshlab, hukumatimizning siyosati mamlakatni agrar iqtisodiyotdan sanoatlashgan iqtisodiyotga aylantirishga, importning o'rmini bosuvchi va eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarishga zamin yaratishga yo'naltirildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida"gi Qonuni. 1995 yil 21 dekabr.
2. O'zbekiston Respublikasining "Mikromoliyalash to'g'risida"gi Qonuni. 2006 yil 15 sentyabr.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Iqtisodiyotning real sektori korxonalarini qo'llab-quvvatlash, ularning barqaror ishlashini ta'minlash va eksport salohiyatini oshirish chora-tadbirlari dasturi to'g'risida"gi PF-4058-son Farmoni, 2008 yil 28 noyabr. "Xalq so'zi" gazetasi 29.11.2008 y.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Iqtisodiyot real sektori korxonalarining moliyaviy barqarorligini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-4053-son Farmoni, 2008 yil 18 noyabr.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005 yil 15 apreldagi 56-sonli "Bank tizimini yanada isloh qilish va erkinlashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori // Halq so'zi, 2005, 16 aprel, №73.